

semme, miten Bomarsundin linnoitus lämmitettiin, mutta tästä ei ole säilynyt tietoa nykypäivään (Robins 2009).

Keskustelimme myös erään kohteen lähellä asuvan paikallisen miehen kanssa, ja pystyimme unohtamaan ajatukset Bomarsundista ja rajuista geologisista tapahtumista sekä ajatukset metsäpalosta. Hän oli syntynyt 1940-luvulla, ja hän osasi kertoa, että paikalla oli ollut hiilimiilu hänen varhaislapsuudessaan juuri toisen maailmansodan jälkeen, että ympäristö oli tuolloin täysin avoimeksi hakattu ja että avomeri, joka on nyt noin 600 metrin päässä paikasta, oli silloin näkynyt tuohon paikkaan. Alkuperäinen olettamuksemme, että puuhiili olisi peräisin metsäpalosta, on hylättävä, sillä hiilen ikä lasketaan siitä lähtien, kun se yhteyttämisen myötä

sitoutuu puunrunkoon. Hiilimiiluissa käytetty puu on todennäköisesti hakattu paikan välittömästä läheisyydestä ja voidaan olettaa, että metsät olivat todennäköisesti yli sata vuotta vanhoja. Hiilimiilut olivat aikoinaan yleisiä Pohjoismaissa, mutta viimeiset isot hiilimiilut rakennettiin toisen maailmansodan aikana tai pian sen jälkeen. Ehkä tämä hiilimiilu oli alueen viimeinen?

RALF CARLSSON

Ålands lyceum

&

BO MAGNUSSON

*Institutionen för kulturvård,
Göteborgs universitet*

Oikeudenmukaisuuden maantiede

Väitöstilaisuuden Lectio Praecursoria, Oulun yliopisto, 27.9.2024

Philosophia perennis eli ikuinen filosofia asettaa eri aikoina eläneet ihmiset samojen kysymysten äärelle. Se ilmenee muun muassa ihmisten haluna ihmetellä ja kartoittaa heitä ympäröivän kosmoksen eli todellisuuden syvintä olemusta sekä taipumuksena nähdä ykseyttä toisistaan irrallisten aistihavaintojen ja harmoniaa tavoittelevan universaalin järjestyksen välillä. Ihmisluontoon on myös kuulunut pyrkimys yhdistää yksilöllinen tulkinta hyvästä elämästä laajempaan yhteisölliseen vastuullisuuteen ja yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen.

Erään perspektiivin yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden ideaan tarjoaa Kanadan korkeimman oikeuden edustalla sijaitseva oikeudenmukaisuutta kuvaava patsas. Siinä hahmo pitää tiukasti kiinni viittaansa kietoutuvasta miekasta, jonka ääriviivat piirtyvät kaikille katsojille esiin: miekan yksityiskohtaiset ominaisuudet jäävät kuitenkin lopulta kaikkien katseilta piiloon. Oikeudenmukaisuutta kuvaavan patsaan tavoin myös oman väitöstutkimukseni lähtökohta on kummunnut pyrkimyksestä ymmärtää miekan ja sitä kantavan hahmon välistä suhdetta: millaisia ominaisuuksia miekkaan eli oikeudenmukaisuuteen on eri aikoina yhdistetty ja millaisia ilmenemismuotoja miekkaa kantava hahmo eli tilallisuus on eri aikoina saanut?

Oikeudenmukaisuuden ja tilallisuuden välisen jännitteen äärelle väitöstutkimukseni myös päättyy. Maantieteeksi kutsutun tieteenalan historialliset lähtökohdat palautetaan usein antiikin filosofisiin perinteisiin, joiden kautta maantiede on hitaasti eriytynyt itsenäiseksi tieteenalakseen. Vaikka maantieteen esitetään usein keskittyvän luonnon ja yhteiskunnan välisten riippuvuussuhteiden tutkimiseen, syvenee maantieteeksi kutsutun tieteenalan näkökulma nopeasti myös kysymyksiin todellisuuden ja luonnon perimmäisestä rakenteesta.

Maantieteen tilallisuudesta luomien mallien onkin nähty välillä korostavan tilallisuuden aineellista ja välillä ei-aineellista ulottuvuutta: tämän seurauksena maantieteen on todettu olevan eräänlaisessa ikuisen käänteen tilassa, jossa toistuvasti palataan myös filosofiaan tilallisuuden ontologisten perusteiden etsimisen muodossa. Maantieteen ja filosofian välinen historiallinen yhteys on läsnä myös oikeudenmukaisuuden maantieteeksi kutsutun tutkimusalan yhteydessä. Kysymys oikeudenmukaisuuden ja tilan välisestä suhteesta kohosi laajemmin esiin eritoten 1970-luvulta alkaen: ilmiö liittyi maantieteen sisäiseen uudistumiseen sekä pyrkimykseen soveltaa ajassa esillä olevia filosofisia oikeudenmukaisuusmalleja maantieteen silloisen tieteenalakontekstin tarpeisiin.

Myös väitöskirjani (Keski-Filppula, 2024) osallistuu oikeudenmukaisuutta, tilallisia oikeudenmukaisuuskäsityksiä sekä oikeudenmukaisuuksien maantieteitä koskevaan keskusteluun kolmen artikkelin sekä niitä yhdistävän yhteenveto-osuuden muodossa. Väitöskirja sijoittuu oikeudenmukaisuuden maantieteen alaan ja on samalla ensimmäinen suomalainen oikeudenmukaisuuden maantieteeseen liittyvä väitöskirjatutkimus. Tutkimus tuottaa yhden näkökulman oikeudenmukaisuuden maantieteeseen, jossa maantieteellinen tutkimusote yhdistyy filosofiseen, oikeustieteelliseen ja historialliseen tutkimusotteeseen.

Väitöskirjani ensimmäinen artikkeli analysoi tilallista oikeudenmukaisuutta kuvailevan tiedon kehittymistä filosofis-tieteellisen tulkintakampailun yhteydessä. Artikkelin keskeiset tulokset korostavat eri tutkimusperinteiden välisen vuorovaikutuksen tärkeyttä: uutta tietoa kehittyy etenkin silloin, kun eri traditioiden tuottamat ennako-olettamukset yhdistyvät toisiinsa yllättävillä, vanhoista ennako-olettamuksista poikkeavilla tavoilla. Tutkimuksessani erilaisia teoriaperinteitä ei siis nähdä toisiaan poissulkevinä, vaan ennen kaikkea toisiaan tukevinä lähestymistapoina. Ensimmäisen artikkelin teoreettista perustaa on hyödynnetty artikkeleissa kaksi ja kolme, joissa tarkastellaan kuntiin ja hyvinvointialueisiin kohdistuvia arviointi- eli kriisimenettelyitä. Artikkeleiden keskeiset tulokset korostavat kriisikuntien ja hyvinvointialueiden suurimpien kaupunkien uudistumiskykyä ja kriisimenettelyiden ennakkoivaa tiedostamista.

Erilaiset väestökehityssennusteet toteutuvat harvoin sellaisenaan: niiden kautta piirtyy kuitenkin esiin tulevaisuusnäkökulma, jossa Suomen eri kuntien ja alueiden välinen eriytymiskehitys tulee entisestään syvenemään. Tästä huolimatta julkisessa keskustelussa hyvinvointialueisiin ja kuntiin kohdistuvia kriisimenettelyitä käsitellään usein toisistaan erillisinä ilmiöinä. Eteemme voi kuitenkin tulla tilanteita, jolloin hyvinvointialueeseen kohdistuvan kriisimenettelyn ohella käynnistetään myös samalla hyvinvointialueella sijaitseviin kuntiin kohdistuvia kriisimenettelyitä. Tällaisiin tilanteisiin liittyvien seurausten ennakointi on hyvin haasteellista. Kuntien ja hyvinvointialueiden olisikin tärkeää kyetä ennakkoiden uudistamaan perustehtävänsä toteuttamista sekä käytettävissä olevien etujen ja rasitusten välistä tasapainoa.

Väitöskirjan yhteenveto-osuudessa oikeudenmukaisuuden maantieteen näkökulma viedään Suomen valtiotilan kontekstiin. Kansalaisten perusoikeuksien turvaaminen on kuulunut Suomen nykyisen valtiomuodon ydintehtäviin jo yli sadan vuoden ajan: väestön ja taloudellisen pääoman väliset riippuvuussuhteet ovat keskittävän kehityksen

ja kansalaisten perusoikeuksien käytön seurauksena keskittyneet kaupunkeihin jo 1800-luvun lopulta lähtien. Hyvinvointialueisiin ja kuntiin kohdistuvat kriisimenettelyt voidaan nähdä peilinä, joka heijastaa laajempaa kuvaa Suomen valtiotilaan liittyvien etujen ja rasitteiden historiallisesta synnystä eli individuaatiosta sekä niiden uudelleen muotoutumisesta eli transformaatiosta.

Tulevat vuodet ja vuosikymmenet pitävät sisälleen myös uudistumisen mahdollisuuden: koska etenkin hyvinvointialueilla käytettävissä olevat edut ja rasitteet määritellään valtiollisella tasolla, erilaisten oikeudenmukaisuuskäsitysten uudistaminen ei koske ainoastaan väestöään menettävillä alueilla ja kunnissa asuvia ihmisiä, vaan oikeusvaltion synnyttämien demokraattisten prosessien kautta niiden uudistaminen koskee kaikkia kansalaisia.

Väitöstutkimukseni korostaakin perustuslaillisen lakimaiseman tilallisten käänteiden merkitystä, joiden tuottamat oikeudet ja demokraattiset prosessit nähdään kaikkein tärkeimmäksi erilaisia oikeudenmukaisuuskäsityksiä tuottavaksi valtiolliseksi voimaksi. Yhteenveto-osuuden keskeiset johtopäätökset haastavat etenkin sellaista tutkimuksellista näkökulmaa, jossa oikeudenmukaisuuden maantiede, spatiaalinen oikeudenmukaisuus tai spatiaalinen epäoikeudenmukaisuus pyritään esittämään korostuneen universaalina, ainoastaan yhden teoreettisen perinteen luomien ennako-olettamuksien kautta hahmotuvana ilmiönä.

Tieteellisen merkityksensä lisäksi väitöstutkimus tarjoaa uutta käytännöllistä tietoa kuntiin ja hyvinvointialueisiin kohdistuvien kriisimenettelyiden taustatekijöistä, läpivienneistä sekä niiden tuottamista myönteisistä ja kielteisistä seurauksista. Väitöskirjan korostama oikeudenmukaisuuden suhteellisuuden ymmärtäminen rakentaa myös siltaa erilaisten ääripäiden väliselle yhteistoiminnalle niin tieteellisessä kuin yhteiskunnallisessa elämässä.

Tämän väitöstutkimuksen tieteenfilosofiseen lähtökohtaan eli kriittiseen realismiin liittyy näkemys osin ihmismielestä riippumattoman todellisuuden olemassaolosta, josta voidaan saada tietoa itseään korjaavan tieteellisen menetelmän avulla: totuuden saavuttamisen sijaan erilaiset tieteelliset teoriat ja tutkimustulokset ovat kuitenkin vain totuudenkaltaisia kuvauksia todellisuudesta. Väitöstutkimukseni kannalta tämä tarkoittaa, että tutkimuksessa kirjallisen muodon saanut oikeudenmukaisuuden maantieteen tulkinta kantaa vääjäämättä mukanaan myös henkistä sokeutta. Tutkimus voi ainoastaan tiettyssä ajassa ja paikassa syntyneestä näkökulmasta käsin valottaa, kuinka Suomen valtiotilan ja oikeudenmukaisuuden välisen suhteen kehittyminen siinä ilmenee.

Eräs väitöstutkimuksen kantama henkisen sokeuden muoto liittyy niihin tahoihin, jotka eivät ole tässä tutkimusprosessissa esillä. Suomessa on useita, esimerkiksi saamelaiden sekä kuurojen ja viittomakielisten kaltaisia tahoja, jotka eivät ole perustuslaillisen lakimaiseman hitaasta vahvistumisesta huolimatta päässeet vapaasti ilmaisemaan oikeudenmukaisuuskäsityksiään.

Oikeudenmukaisuuden maantiedettä syventäviä ideoiden ohella eräs tämän väitöstutkimuksen avaama jatkotutkimushorisontti osoittaa oikeuksien maantieteen eli oikeuksien, spatiaalisten oikeudenmukaisuuksien sekä erilaisten totuus- ja sovintoprosessien kautta syntyvien tilallisten riippuvuussuhteiden suuntaan. Oikeudenmukaisuuden tutkiminen ei ole koskaan ollut ainoastaan maantieteeseen liittyvä etuoikeus. Päinvastoin: maantieteelliseen tutkimuskenttään kysymykset oikeudenmukaisuuden ja epäoikeudenmukaisuuden tilallisista lähtökohdista ovat tulleet vasta verrattain myöhään. Kysymys oikeudenmukaisuudesta nähdään tämän väitöstutkimuksen yhteydessä myös osana laajempaa *philosophia perenniksen* eli ikuisen filosofian traditiota. Tämän väitöstutkimuksen yhteydessä ikuisen filosofia ymmärretään lähestymistapana, jossa ei etsitä ikuisesti olemassa olevia totuuksia, vaan osallistutaan hitaasti etenevän tutki-

musprosessin kautta syntyvien totuuden siemenien kasvattamiseen: filosofiset ja tieteelliset perinteet ovat synnyttäneet erilaisia aikaa ja paikkaan sidottuja ajattelutapoja, totuuden siemeniä, joiden kautta myös tilallisuuden ja oikeudenmukaisuuden välistä suhdetta voidaan lähestyä. Oikeudenmukaisuudesta luodut käsitykset ovat myös Suomen valtiotilan yhteydessä syntyneet osana historiallisesti kehittyneitä uskomuksia sekä niihin yhdistyneitä yhteiskunnallisia ristiriitoja: vasta niiden ymmärtäminen avaa perspektiivin yksittäisiä totuuden siemeniä laajempaan, oikeudenmukaisuuden ideaan kohdistuvan tiedon ja totuuden rakastamiseen – ei omistamiseen.

KIRJALLISUUS

Keski-Filppula, J. (2024) Oikeudenmukaisuuden maantiede: individuaatio, transformaatio ja perustuslaillisen lakimaisema. *Nordia Geographical Publications* 53(3) 1–78. <https://doi.org/10.30671/nordia.147514>

JUKKA KESKI-FILPPULA
Maantieteen tutkimusyksikkö,
Oulun yliopisto

Oppikirjakin voi olla motivaation herättäjä

Terra-lehden päätoimittaja Petteri Muukkonen (2024) pohdiskeli lehden numeron 136(4) pääkirjoituksessa kysymyksiä, mikä motivoi opiskelijoita maantieteen opintojen pariin ja riittääkö maantieteen opettajia tulevaisuudessa, kun maantieteen opettajaksi opiskelevien määrä näyttää olevan laskussa. Pohdinnassa motivaation herättäjänä tuli esille luonnollisesti hyvien ja pätevien opettajien merkitys. Vähemmälle jäi se, mikä on käytössä olevien maantieteen (maantiedon) oppikirjojen ja niiden tekijöiden merkitys motivaation herättäjänä.

Oppikirjan merkityksestä haluan näin jo liki 20 vuotta lukion maantieteen ja biologian lehtorin tehtävistä eläkkeellä olleena ja aikoinani oppikirjailijana toimineena nostaa esille seuraavan esimerkin: 1970-luvun lopulla tein aloitteen Kustannusyhtiö Otavalle uuden lukion maantieteen oppikirjan laatimisesta. Pian markkinoille ilmestyi Otavan kustantamana oppikirja *Toimiva maailma: lukioasteen maantiede*, jonka tekijöinä olivat allekirjoit-

tanut sekä Paul Fogelberg ja Arvo Peltonen (mm. Fogelberg, Mattelmäki & Peltonen 1977). Kirja menestyi oppikirjamarkkinoilla varsin hyvin, ja se oli joinakin vuosina myydyin lukion maantieteen oppikirja. Menestymistä siivitti osaltaan se, kun olimme laatineet opetuksen tueksi kirjaan liittyvän, Otavan kustantaman piirtoheitinkalvosarjan. Varsin moni koulu hankkikin kyseisen piirtoheitinkalvosarjan käyttöönsä. Muutaman vuoden kuluttua kirjan ja kalvosarjan ilmestymisen jälkeen maantieteen yliopisto-opiskelijoiksi pyrkivien määrässä oli huomattavaa kasvua. Kun samaan aikaan ei muita uusia lukion maantieteen kirjoja ilmestynyt, voidaan päätellä, että Toimiva maailma -oppikirjalla ja myös siihen liittyvällä piirtoheitinkalvosarjalla oli huomattava merkitys tässä kiinnostuksen kasvussa ja motivaation herättämisessä.

Toimiva maailma -oppikirjaa myytiin yli 200 000 kappaletta, ja se oli markkinoilla parisenkymmentä vuotta. Joku voi kysyä, miksei pidempään?